

DZIAŁANIA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W POLSCE W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW

*Actions of the Roman Catholic Church in Poland in the field of
monument protection*

Zbigniew Czernik*

SUMMARY: It has always been of tremendous importance for Latin Church to protect and preserve cultural heritage which it has been collecting and creating for ages. Particular attention is therefore paid to take care of, preserve, and conserve historic monuments and sites as well as to ensure they hold the right place in cult and liturgy. In the past, this approach was reflected not only in documents produced by church (both general and particularistic ones) but also in carrying out works to historic monuments and sites. Church in Poland has always aimed its actions at providing monuments and sites with good

care. Participants of the Polish Episcopal Conference and members of Diocesan Synods made a considerable number of legal regulations. A church system of historic preservation service has been developed for years; an abundance of works are carried out to historic monuments and sites; there are church institutions collecting and listing properties and sites as well as supervising protection-related activities and cooperating with selected government bodies.

KEY WORDS: historic monuments and sites, Latin Church, historic preservation service, historic preservation officers.

„Nie ostatnią tedy myślą Waszej Świątobliwości, Ojczy Świąty, winna być troska o to, by te nieliczne rzeczy, które zachowały się ze starożytnej macierzy chwały i włoskiego imienia jako świadkowie tych boskich talentów, o których pamięć nawet dziś pobudza i zachęca ciągle umysły do cnót, nie zostały zupełnie unicestwione i zniszczone przez ludzi złych i nieuków.”¹ Słowa te skierowane zostały przez anonimowego autora², badacz rzymskich starożytności, do papieża Leona X w 1514 roku i pozostają jednym z pierwszych wyraźnych i jednoznacznych świadectw zaangażowania Kościoła w ochronę zabytków, choć w różnym zakresie towarzyszyła ona Kościołowi praktycznie i w wiekach wcześniejszych. W starożytności chrześcijańskiej i początkach Średniowiecza na poglądy Kościoła i podejmowane działania wpływ mieli zarówno chrześcijańscy władcy (Konstantyn, Teodozjusz Wielki, Teodoryk Wielki) jak i wielcy myśliciele tegoż okresu (św. Hieronim, Prudencjusz Clemens). Późniejsi średniowieczni papieże wydawali bulle, w których odnoszono się do kwestii ochrony zabytków (Marcin V, Eugeniusz IV).

Jednakże Renesans przyniósł w osobach papieży – mecenasów sztuki – wyraźne zainteresowanie istniejącymi i odkrywanymi starożytnymi dziełami. Pius II, Sykstus IV, Juliusz II, a w szczególności wspomniany Leon X wpisał się w historię opieki i konserwacji zabytków. Dbałość o zachowanie, odkrywanie

* Ks. PhD Zbigniew Czernik, Director of the Museum of the Archdiocese of Warmia
<https://orcid.org/0000-0002-5416-8840>

¹ *Raport przesłany papieżowi Leonowi X o zabytkach starożytnego Rzymu*, w: Białostocki Jan (red.), *Teoretycy, pisarze i artyści o sztuce 1500–1600*, PWN, Warszawa 1985, s. 37.

² Przypuszczalnie z kręgów Bramantego, Rafaela i Castigliona, zob.: tamże, s. 42.

nowych, a przede wszystkim finansowanie prac – to najważniejsze działania w podejmowanych przez nich przedsięwzięciach. Istotnym działaniem było utworzenie urzędu „konserwatora” starożytności. Bardzo często urząd ten piastowali wybitni artyści; pierwszym powołanym przez Leona X w 1516 roku prefektem „nad wszystkimi marmurami i murami” był Rafael Santi. Paweł III – ostatni papież renesansu – w 1534 roku wydał breve określające zasady działania papieskiego urzędu konserwacyjnego.

W późniejszych wiekach kształtuje się systematyczna opieka nad zabytkami ze strony poszczególnych państw i instytucji państwowych. XVIII i XIX wiek wykształca wyraźną, naukową refleksję w tej dziedzinie. Kościół jako posiadacz zabytków podporządkowany zostaje w pewnym stopniu tej „państwowej” opiece, co nie znaczy, że rezygnuje z podejmowania zarówno teoretycznych jak i praktycznych działań na rzecz ochrony zabytków.

Również na gruncie polskiego Kościoła widzimy działania zmierzające do ochrony zabytków, zarówno w wymiarze teoretycznym (przepisy partykularne) jak i praktycznej. W Uchwale Synodu Krakowskiego z 1621 roku czytamy: „Niechaj proboszczowie głoszą jak najgorliwiej i jak najdokładniej wiernym w swoich parafiach i w stosownym czasie dekret Soboru Trydenckiego i postanowienia Rzymskiego Katechizmu w sprawie świętych obrazów, ich czci i kultu oraz niechaj pouczają często o ich znaczeniu. A jeśli są jakieś obrazy zniszczone, uszkodzone, zjedzone przez starość, pokryte brudem i pleśnią, to mają się oni zatroszczyć o ich odświeżenie, naprawienie, odnowienie kolorów oraz o przywrócenie do pierwotnego stanu i połysku.”³ W Statutach Synodalnych diecezji warmińskiej wielokrotnie zwraca się uwagę na konieczność inwentaryzacji wyposażenia kościołów czy zakazuje niszczenia tegoż wyposażenia czy dawnych precjozów liturgicznych.⁴ W katedrze wawelskiej w końcu XVII wieku malarz królewski „obrazów doglądał”⁵, a biskupi warmińscy wielokrotnie podejmowali zadania naprawy dawnych kościołów czy biskupich zamków wraz z ich wyposażeniem.⁶ W 1932 roku w diecezji warmińskiej istniał urząd rzeczoznawcy spraw budowlanych i artystycznych. W tymże roku na Synodzie Warmińskim zwracano uwagę, że, „przy konserwacji dzieł dawnej sztuki, zwłaszcza z metali szlachetnych, trzeba zwracać się tylko do prawdziwych artystów, albo poradzić się niemieckiego towarzystwa sztuki kościelnej w Monachium.”⁷

Kościół zawsze postrzegał dobra kultury na dwóch głównych płaszczyznach; z jednej strony jako dobra służące kultowi religijnemu, jego wzbogacaniu i uszlachetnieniu, z drugiej – jako narzędzie

³ Cytat za: Białostocki Jan 1985, s. 428.

⁴ Np. Synod Stanisława Kardynała Hozjusza, biskupa warmińskiego odprawiony w 1565 roku, Synod biskupa warmińskiego Marcina Kromera odprawiony w 1582 roku, Synod biskupa warmińskiego Szymona Rudnickiego odprawiony w 1610 roku w: *Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezzańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie*, Olsztyn 2010, s. 50, 68, 139–143.

⁵ Rymaszewski Bohdan, *Polska ochrona zabytków*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 10.

⁶ Achremczyk Stanisław, *Uwagi o mecenacie kulturalnym biskupów warmińskich w XVII i XVIII wieku*, KMW 1(175)/1987, s. 12–26.

⁷ Synod Warmiński 1932, w: *Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezzańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie*, s. 414.

ewangelizacji, nośnik treści i prawd religijnych.⁸ Znamienne są tu słowa św. Jana Pawła II zawarte w Liście do artystów: „Aby głosić orędzie, które powierzył mu Chrystus, Kościół potrzebuje sztuki. Musi bowiem sprawiać, aby rzeczywistość duchowa, niewidzialna, Boża, stawała się postrzegalna, a nawet w miarę możliwości pociągająca. Musi zatem wyrażać w zrozumiałych formułach to, co samo w sobie jest niewyrażalne. Otóż sztuka odznacza się sobie tylko właściwą zdolnością ujmowania wybranego aspektu tego orędzia, przekładania go na język barw, kształtów i dźwięków, które wspomagają intuicję człowieka patrzącego lub słuchającego. Czyni to, nie odbierając samemu orędziu wymiaru transcendentnego ani aury tajemnicy.”⁹ Mając więc na względzie wpisanie dóbr kultury – sztuk plastycznych, architektury, muzyki czy literatury w realizację misji Kościoła, ogarnia on je należyłą troską i opieką.

Według Raportu na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po 1989 roku 13132 (prawie 24%) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków jest własnością różnych kościołów i związków wyznaniowych,¹⁰ co sytuuje je na drugim miejscu wśród właścicieli zabytków w Polsce (za właścicielami prywatnymi). Według rocznika statystycznego Kościół katolicki w Polsce 1991–2011 zabytków nieruchomych stanowiących własność parafii jest 33466, z czego 12112 wpisanych jest do rejestru zabytków. 149957 zabytków ruchomych stanowiących własność Kościoła katolickiego znajduje się w rejestrze zabytków.¹¹ Do powyższych danych należy dodać jeszcze ponad 4 tysiące cmentarzy wpisanych do rejestru, a będących własnością Kościoła katolickiego.¹²

Powyższe dane pokazują nam Kościół katolicki w Polsce jako poważnego właściciela administrującego zabytkami i odpowiedzialnego za ich stan. Jeżeli uwzględnimy jeszcze potrzeby prac remontowych konserwatorskich obiektów sakralnych (nieruchomych) stanowiących własność kościołów i związków wyznaniowych (tylko 14% nie wymaga)¹³, to zobaczymy jak duży zakres działań stoi przed właścicielami, w tym w dużej mierze przed Kościołem katolickim.

Działania Kościoła katolickiego w Polsce na płaszczyźnie ochrony zabytków możemy podzielić na dwie grupy. Pierwsza to przepisy kościelne dotyczące opieki i prac konserwacyjnych, druga – to konkretne struktury kościelne zajmujące się zabytkami, będącymi własnością Kościoła.

⁸ Zob.: Śrutwa Jan, *Znaczenie zabytków w realizacji misji Kościoła*, w: Perkowski Jan, Więcek Bogusław, Konferencja Krajowa „Potrzeby Konserwatorskie Obiektów Sakralnych na przykładzie makroregionu łódzkiego – stan, zagrożenia i możliwości przeciwdziałania”: Łódź, 9–10 grudnia 2005 r., Wydawnictwo Bernard Cichosz 2005, s. 63–64, zob. Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, Poznań 1992, p. 2503.

⁹ Jan Paweł II, List do artystów, 1999, p. 12.
http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/do_artystow_04041999.html,
dostęp 10.01.2016.

¹⁰ Purchla Jacek (red.), *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po 1989 roku*, Kraków 2008, s. 85, 96.
[http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDziedzictwo/dziedzictwo_raport_w.pelna\(1\).pdf](http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDziedzictwo/dziedzictwo_raport_w.pelna(1).pdf) dostęp 10.01.2016

¹¹ Dane na rok 2009, zob.: *Kościół katolicki w Polsce 1991–2001. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014, s. 269–274.

¹² Tamże, s. 273.

¹³ Tamże, s. 275, zob. Purchla Jacek 2008, s. 97.

Prawodawstwo i przepisy kościelne dotyczące ochrony zabytków¹⁴

Przepisy kościelne dotyczące ochrony zabytków to zarówno przepisy Kościoła Powszechnego, wydawane przez Stolicę Apostolską, jak i kościołów partykularnych. Pierwsze odnoszą się do problematyki w całym Kościele, drugie – kościołów lokalnych. Ze względu na różnorodność kultur i tradycji, w których osadzona jest działalność Kościoła, przepisy Stolicy Apostolskiej są bardziej ogólne, sygnalizujące problematykę i bardzo często wyrażane w kontekście szerszego nauczania Kościoła (np. przepisów liturgicznych, regulacji ekonomicznych itp.).

Przykładem takiego dokumentu jest Konstytucja o Świętej Liturgii *Sacrosanctum Concilium*, Soboru Watykańskiego II. Główne myśli zawarte w konstytucji wyrażone są w postulatach i dotyczą:

1. Zachowania z całą troską skarbcza sztuki, który Kościół przez wieki tworzył.
2. Zobowiązania rządców diecezji do czujności, aby nie przechodziły w obce ręce ani nie niszczały sprzęty kościelne lub cenne przedmioty, które są ozdobą Domu Bożego.
3. Ustanowienia w diecezjach komisji sztuki kościelnej oraz kształcenia alumnów seminariów, aby umieli szanować i konserwować czcigodne zabytki Kościoła oraz dawać odpowiednie rady artystom, którzy wykonują dzieła sztuk.¹⁵

W 1964 roku Stolica Apostolska wydała Instrukcję *Inter Ocumenici* o należyтым wykonaniu Konstytucji o Liturgii. W rozdziale dot. budowy kościołów i ołtarzy zwrócono uwagę, żeby przy budowie nowych kościołów, przy restauracji kościołów albo też ich przystosowaniu usilnie należało zabiegać, aby się one nadawały do odprawiania czynności świętych, stosownie do ich natury i do osiągnięcia czynnego uczestnictwa wiernych.¹⁶

Innym dokumentem Stolicy Apostolskiej zawierającym odniesienia do troski o dziedzictwo w kontekście przepisów liturgicznych jest Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów *Eucharisticum Mysterium*,¹⁷ wydana w związku z posoborową reformą liturgiczną. Postuluje się w niej, aby zmiany wynikające z reformy nie zniszczyły skarbów sztuki sakralnej. Zwrócono także uwagę, że jeżeli istnieje konieczność zmian polegająca na usunięciu zabytków należy czynić to za wiedzą ordynariusza i po

¹⁴ Omówienie dokumentów zob. również: Leszczyński Mariusz, *Ochrona zabytków sztuki sakralnej w świetle aktualnego prawa Kościoła katolickiego*, Muzealnictwo 49/2008, s. 79–82.

¹⁵ *Konstytucja o Świętej Liturgii Sacrosanctum Concilium*, 4 XII 1963 w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje, Paryż 1967, art. 46, 122–123, 126, 129, s. 31, 55–57.

¹⁶ *Święta Kongregacja Obrzędów „Inter Ocumenici”* pierwsza instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej, 1964, p. 90, <http://www.kkbids.episkopat.pl/?id=89#id=125>, dostęp 10.01.2016.

¹⁷ *Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów „Eucharisticum Mysterium”* z 25 maja 1967 r. o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej AAS 59 (1967) 5 99–637.

konsultacji z ekspertami. Usunięty zabytek musi zostać godnie wyeksponowany w innym miejscu.¹⁸

Ważnym dokumentem odnoszącym się do kwestii opieki nad zabytkami jest List Okólny Kongregacji ds. Duchowieństwa Opera Artis o opiece nad historycznym i artystycznym dziedzictwem Kościoła. W dokumencie tym zwrócono uwagę na rolę dawnych dzieł sztuki w służbie kultu Bożego, konieczność inwentaryzacji przez diecezje miejsc o dużym znaczeniu artystycznym i historycznym oraz zwrócono uwagę na kwestię reformy liturgicznej i zmian z niej wynikających, a dotyczących obiektów zabytkowych i eksponowaniu tych, które zostały wycofane z kultu.¹⁹

Zreformowany w 1983 roku przez Jana Pawła II Kodeks Prawa Kanonicznego w czterech kanonach odniósł się do kościelnych dóbr sakralnych i kulturowych.

Kanon 1220 § 2 postanawia: Dla ochrony dóbr sakralnych oraz kosztowności należy okazać właściwą troskę o konserwację i zastosować odpowiednie środki bezpieczeństwa. Kanon 1276 § 2 stanowi: Uwzględniając prawa, prawne zwyczaje oraz okoliczności, ordynariusze powinni przez wydanie szczegółowych instrukcji, w granicach prawa powszechnego i partykularnego, starać się o uregulowanie zarządu dóbr kościelnych. Z kolei kan. 1283 p. 2 nakazuje sporządzenie dokładnego i szczegółowego inwentarza rzeczy nieruchomości i ruchomych: czy to kosztownych, czy należących do dóbr kultury, czy też innych z opisem ich wartości i konieczność jego zweryfikowania, a kan. 1284 § 1 przypomina zarządcom dóbr kościelnych, że powinni troszczyć się, żeby własność dóbr kościelnych była zabezpieczona środkami ważnymi według prawa państwowego.²⁰

W 1988 roku papież Jan Paweł II ogłasza konstytucję apostolską *Pastor Bonus*, reformującą kurię rzymską. Powołana wówczas została Papieska Komisja dla Ochrony Kościelnego Dziedzictwa Historycznego i Artystycznego Kościoła, przemieniona w 1993 roku w Papieską Komisję ds. Kościelnych Dóbr Kultury.²¹ Komisja ta, jak zapisano w Liście okólnym do przełożonych wyższych zgromadzeń zakonnych o dobrach kultury im powierzonych *Fra Le Sollicitudini* „została usytuowana w szerokim kontekście dzieł, które Kościół podejmuje na rzecz „kultury” oraz otrzymała autonomię prawną i organizacyjną, aby podkreślić w ten sposób jej znaczenie w jednolitej działalności animującej i koordynującej

¹⁸ Instrukcja nie została w całości przetłumaczona na język polski. Cytat za wersją angielską: *Care should be taken against destroying treasures of sacred art in the course of remodeling churches. On the judgment of the local Ordinary, after consulting experts and, when applicable, with the consent of other concerned parties, the decision may be made to relocate some of these sacred treasures in the interest of the liturgical reform. In such cases this should be done with good sense and in such a way that even in their new locations they will be set up in a manner befitting and worthy of the works themselves.* p. 24, <http://www.catholicliturgy.com/index.cfm/FuseAction/documentText/Index/2/SubIndex/11/ContentIndex/342/Start/338>, dostęp 10.01.2016.

¹⁹ *Congregation for the Clergy, Opera Artis, Circular Letter on the Care of the Church's Historical and Artistic Heritage*, April 11, 1971, w szczególności: p. 2, p. 3, p. 4, p. 6. <http://www.catholicliturgy.com/index.cfm/FuseAction/documentText/Index/2/SubIndex/20/ContentIndex/283/Start/275>, dostęp 10.01.2016.

²⁰ *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1983, kan. 1189–1220 § 2; kan. 1276, 1281–1287; na respektowanie prawa cywilnego w dziedzinie ochrony zabytków kościelnych zwrócił już uwagę List Opera Artis w p. 7.

²¹ Leszczyński Mariusz 2008, s. 79–80.

w obszarach dziedzictwa artystycznego i historycznego”.²² Sama zaś konstytucja Pastor bonus określa zadania Komisji i odnosi się do dóbr kultury w punktach 99–104, przede wszystkim zwracając uwagę na wartość dziedzictwa historycznego i potrzebę jego inwentaryzacji i ochrony.²³

Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury działała do 2012 roku, po czym włączona została do Papieskiej Rady Kultury. Wieloletnim jej przewodniczącym był kardynał Gianfranco Ravasi, który obecnie przewodniczy Radzie Kultury. Dokumenty komisji z lat 1989–2002 zostały wydane w publikacji *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*. Pozycja zawiera 48 dokumentów odnoszących się do zagadnień ochrony dóbr kultury i uzupełnione nauczaniem papieża Jana Pawła II w tym zakresie.²⁴

W wydanych dokumentach na uwagę zasługuje List okólny Konieczność i pilna potrzeba inwentaryzacji oraz katalogowania dóbr kulturowych Kościoła z 1999 roku, skierowany do biskupów diecezji. Zwraca on uwagę na konieczność katalogowania i inwentaryzacji dóbr kultury, zawiera konkretne wskazówki w tym względzie i ukazuje krótki rys historyczny działań Kościoła w ochronie, inwentaryzacji i katalogowaniu dzieł sztuki sakralnej.²⁵ W 2002 roku komisja skierowała List do Przewodniczących Konferencji Episkopatów, będący wynikiem IV Zgromadzenia Plenarnego Komisji nt. Znaczenie dóbr kultury dla tożsamości terytorialnej i historyczno-artystycznego dialogu pomiędzy narodami. W liście czytamy: Trzeba chronić [...] dzieła sztuki przed zredukowaniem ich do wymiaru jedynie estetycznego, przed profanacją i niewłaściwym wykorzystywaniem. Trzeba także troszczyć się o właściwy porządek prawny, zarówno wewnątrz Kościoła, jak i w konfrontacji z władzami świeckimi. Ochrona prawna dotyczy zarówno dzieł o wartości historycznej, jak i nowych dóbr kultury. Koniecznością jest więc troska o zachowanie pamiątek historii, jak również o tworzenie nowych dzieł [...]. Ochrona prawna w konfrontacji z władzami cywilnymi ma być prowadzona w duchu współpracy, z podkreśleniem jednak misji, jaką kościelne dobra kultury spełniają wobec społeczeństwa i ich specyfiki religijnej. Szczególnie w krajach, w których systemy demokratyczne wchodzą w miejsce totalitaryzmów, ważne jest nawiązywanie kontaktów z władzami w celu ukazania specyficznej wartości kościelnych dóbr kultury. Ochrona prawna domaga się także działań ponadnarodowych, mających na celu uznanie powszechnej ważności dziedzictwa historyczno-artystycznego w wymiarze duchowym, odwołującym się do tradycji, praktyk, zwyczajów i przekonań religijnych. Oprócz kontaktów Konferencji Episkopatów

²² Papieska Komisja Kościelnych Dóbr Kultury, List okólny do przełożonych wyższych zgromadzeń zakonnych o dobrach kultury im powierzonych. Fra Le Sollecitudini, 10.04.1994.
<http://www.zyciezakonne.pl/1994-04-10-papieska-komisja-koscielnych-dobr-kultury-list-okolny-do-przełożonych-wyższych-zgromadzen-zakonnych-o-dobrach-kultury-im-powierzonych-fra-le-sollecitudini-24437/>, dostęp 12.01.2016.

²³ Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska Pastor Bonus*, 1988.
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_19880628_pastor-bonus-roman-curia.html, dostęp 10.01.2016.

²⁴ *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa*. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, Edizioni Dehoniane, Bologna 2002.

²⁵ Pontificia Commissione Per I Beni Culturali Della Chiesa, *Lettera Circolare Sulla Necessità E Urgenza Dell'inventariazione E Catalogazione Dei Beni Culturali Della Chiesa* Città del Vaticano, 8 Dicembre 1999,
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/documents/rc_com_pcchc_19991208_catalogazione-beni-culturali_it.html, dostęp 10/01.2016.

z władzami państwowymi, potrzebna jest także współpraca Stolicy Apostolskiej ze strukturami międzynarodowymi.²⁶

Działania Konferencji Episkopatu Polski i kościołów partykularnych w zakresie ochrony dóbr kultury

W myśl przepisów wydawanych przez Stolicę Apostolską Kościoły lokalne zobowiązane są do troski o własne dziedzictwo kulturowe, uwzględniające szereg lokalnych uwarunkowań. Stąd skonkretyzowane przepisy dotyczące konkretnych działań znajdujemy w prawodawstwie Konferencji Episkopatów czy na szczelbu kościołów partykularnych (diecezji).

Organem KEP ds. ochrony dóbr kultury jest Rada ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego, dawniejsza Komisja Episkopatu ds. Sztuki Kościelnej. Obecnie jej przewodniczącym jest bp Wiesław Mering, posiada czterech członków i ośmioro konsultorów. Zadania rady są następujące: Zapoznanie się z dokumentami Stolicy Apostolskiej odnośnie ochrony dóbr kultury, wypowiedziami związanymi z kulturą, współpraca ze służbami konserwatorskimi, czynne uczestnictwo przedstawicieli Rady w wydarzeniach kulturowych o zasięgu ogólnonarodowym, krajowym i lokalnym, utrzymywanie kontaktów ze swoimi odpowiednikami w innych Konferencjach Episkopatu, współudział w przygotowaniu konferencji, szkoleń, warsztatów przeznaczonych dla konserwatorów diecezjalnych i dyrektorów muzeów kościelnych.²⁷

Pierwszym dokumentem episkopatu Polski jest Instrukcja Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej z 16 kwietnia 1966 r., która była odpowiedzią na postulaty Vaticanum II. Instrukcja zawiera szereg skonkretyzowanych uwag dotyczących zarówno konserwacji i opieki nad zabytkami, dostosowywaniu wnętrza dawnych kościołów do wymagań nowej reformy liturgicznej, jak i kwestii nowych tendencji w sztuce. Odnośnie działań nad zabytkami na uwagę zasługuje wyraźny postulat konsultowania i zatwierdzania ich zarówno przez diecezjalne komisje, jak i Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków.²⁸

W 1970 roku Komisja wydała krótką instrukcję pt. Konserwacja i zabezpieczenie zabytków sztuki kościelnej, opracowaną w kontekście nasilających się kradzieży i niszczenia zabytków kościelnych. Zwraca ona uwagę na sposoby zabezpieczenia obiektów i profilaktykę w tej dziedzinie.²⁹

Z 1973 roku pochodzi dokument Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej, który jest zbiorem szczegółowych przepisów odnoszących się przede wszystkim do kwestii inwentaryzacji, katalogowania i zabezpieczania poszczególnych obiektów, określa sposób przechowywania dóbr wycofanych z kultu (muzeum).³⁰

Innym dokumentem Komisji ds. sztuki kościelnej są Wskazania konserwatorskie, które zawierają szereg konkretnych, praktycznych przepisów dotyczących działań przy zabytkach.

²⁶ Cytat za: Leszczyński Mariusz 2008, s. 82.

²⁷ Informacje o radzie ze strony internetowej Konferencji Episkopatu Polski.

²⁸ Instrukcja Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej, 16 IV 1966, w: Krakowiak Czesław, Adamowicz Leszek, Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1998), Polihymnia, Lublin 1999, s. 241–245.

²⁹ Tamże, s. 246–247.

³⁰ Tamże, s. 271–275.

Poszczególne części dokumentu podzielone są na przepisy odnoszące się do malarstwa, malarstwa ściennego, rzeźby, nastaw ołtarzowych, chrzcielnic i ambon, złoceń, argenterii kościelnych, obrazów kultowych, architektury, cmentarzy i drzewostanu. Wskazania podpisane zostały przez biskupa Jana Obląka, biskupa warmińskiego, historyka, który wielokrotnie zwracał uwagę na potrzebę ochrony zabytków i na terenie swojej diecezji prowadził zarówno inwentaryzację zabytków, jak i gromadził te, które wycofane zostały z kultu, a przedstawiały wartość historyczną i artystyczną.³¹

Na uwagę w zakresie ochrony zabytków zasługują jeszcze uchwały II Polskiego Synodu Plenarnego, który odbył się w latach 1991–1999. W punkcie 68 zapisano: „Ochrona zabytków polega z jednej strony na ich inwentaryzacji, z drugiej zaś na zabezpieczeniu. Szczególna odpowiedzialność za ochronę zabytków sztuki kościelnej spoczywa na proboszczach i rektorach kościołów zabytkowych. Postanowienia ustawy państwowej o ochronie zabytków obowiązują ich w sumieniu, gdyż są wyrazem wspólnej troski obywatelskiej o ocalenie patrymonium narodowego, tak bezlitośnie niszczonego przez wojny, pożary, wandalizm i grabieże, a także zaniedbania ze strony osób odpowiedzialnych. Żadnemu proboszczowi nie wolno wszczynać jakichkolwiek działań przy obiekcie zabytkowym bez uzyskania zgody konserwatora diecezjalnego. Konserwacja wymaga kwalifikacji zawodowych i wysokiego poziomu etyki zawodowej. W seminariach duchownych, w ramach wykładów z historii sztuki, należy zaplanować specjalne zajęcia poświęcone konserwacji zabytków sztuki kościelnej. Powinny być one poszerzone o wizyty w pracowniach konserwacji zabytków, aby uświadomić alumnom, jak skomplikowane i kosztowne są specjalistyczne zabiegi, które często nie byłyby konieczne, gdyby przestrzegano zasad ochrony zabytków.” W punkcie 70 postanowiono, że „ochronie podlega także otoczenie zabytkowych świątyń, tak zwany cmentarz przykościelny wraz z dzwonnica i drzewostanem.”³²

Z innych dokumentów odnoszących się do szerokiej problematyki ochrony zabytków kościelnych warto wspomnieć Statut Muzeum Diecezjalnego z 1976 roku³³ czy Pro memoria w sprawie kradzieży zabytków kościelnych z 1981 roku.³⁴

Przepisy synodalne kościołów patrykularnych (wybór)³⁵

II Synod Diecezji Lubelskiej (1977–1985) postanawia:

Skarbiec zasobów sztuki (...) winien być pieczołowicie strzeżony i zachowany z całą troskliwością.³⁶

³¹ Tekst dokumentu: <http://www.kkbids.episkopat.pl/?id=190>, dostęp 10.01.2016.

³² *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Pallotinium, Poznań 2001, s. 117–118.

³³ Statut Muzeum Diecezjalnego nie odnosił się do konkretnego muzeum, a był ogólnym dokumentem KEP dotyczącym powoływania i funkcjonowania muzeów w poszczególnych diecezjach.

³⁴ Leszczyński Mariusz 2008, s. 83–84.

³⁵ Po Soborze Watykańskim II wszystkie diecezje w Polsce ogłosiły i przeprowadziły synody. Praktycznie wszystkie zawierały przepisy dotyczące ochrony zabytków znajdujących się na terenie poszczególnych diecezji. Dokumenty synodalne różnie jednak te przepisy wyrażały i różnie je konkretyzowano. Powyższy wykaz przepisów synodalnych jest wyborem mającym zobrazować stan prawodawstwa partykularnego w polskim kościele.

³⁶ *II Synod Diecezji Lubelskiej (1977–1985)*, Lublin 1985, s. 104–105, stat. nr 272–273.

III Synod Archidiecezji Łódzkiej (1996–1998) postanawia:

Obiekty sakralne i kościelne, a przede wszystkim dzieła sztuki i zabytkowe przedmioty kultury znajdujące się w pomieszczeniach kościelnych lub poza nimi powinny być zabezpieczone przed kradzieżą i pożarem. Cenniejsze obiekty, pomieszczenia dzieł sztuki i skarbcem uszabły być zaopatrzone w system alarmowy.

W każdej parafii należy troskliwie przechowywać i uzupełniać dokumentację przedmiotów artystycznych i zabytkowych oraz wyposażenia wnętrza kościołów i kaplic. Nieużywane przedmioty artystyczne i zabytkowe należy odpowiednio zabezpieczyć w skarbcu parafialnym albo oddać w depozyt do Muzeum Archidiecezji Łódzkiej.³⁷

Synod Archidiecezji Przemyskiej (1995–2000) stanowi:

Administratorów obiektów zabytkowych zobowiązuje się do szczególnej troski wobec materialnych świadectw kultury.

Proboszczowie zatroszczą się, aby obiekty zabytkowe, dostępne do zwiedzania, były właściwie zabezpieczone, a zwiedzający kościoły zachowywali się z godnością właściwą tym miejscom. Zaleca się, aby obiekty, o których mowa w paragrafie drugim, posiadały dokumentację, której jeden egzemplarz należy przekazać do archiwum Kurii Metropolitalnej. (...)

Ważną rolę w zabezpieczeniu najcenniejszych obiektów zabytkowych oraz promocji troski o zabytki przyznaje Synod Muzeum Archidiecezji Przemyskiej im. bł. bpa Józefa Sebastiana Pelczara (...)³⁸

I Synod Diecezji Pelplińskiej (1992–2000):

Problematykę ochrony dóbr zawierają statuty nr 359–368. Zwracają one uwagę na znaczenie sztuki sakralnej, znaczenie inwentaryzacji, właściwego zabezpieczenia obiektów oraz określają kompetencję Komisji Sztuki Kościelnej.³⁹

III Synod Gdański (2001):

W statutach synodalnych zawiera rozdział Budownictwo sakralne, obiekty sakralne, zabytkowe i nowo powstające, muzeum i archiwum, w którym przedstawione zostały szczegółowe przepisy zasady postępowania przy zabytkach i sposoby ich zabezpieczenia (punkty 830–844).⁴⁰

I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej (1996–2001):

Statuty synodalne nie skupiają się bezpośrednio na ochronie dóbr kościelnych. Jedynie w punkcie 192 zapisano:

„Bez zezwolenia Władzy Diecezjalnej nie wolno przeprowadzać żadnych zmian w prawie własności oraz w swobodnym posiadaniu i użytkowaniu dobra kościelnego. Zabronione są takie zmiany, w wyniku których następuje pogorszenie lub szkoda dla własności kościelnej. (...) Zabrania się wyzbywania się rzeczy zabytkowych, choćby zniszczonych i w kościele nieużytecznych. Rzeczy te należy przekazać do Muzeum Diecezjalnego, względnie

³⁷ III Synod Archidiecezji Łódzkiej, Łódź 1999, art. 351–352.

³⁸ Synod Archidiecezji Przemyskiej (1995–2000), Przemysł 2000, stat. nr 139, 140.

³⁹ Żur Andrzej (red.), I Synod Diecezji Pelplińskiej, Bernardinum, Pelplin 2000, s. 82–83.

⁴⁰ III Synod Gdański, Gdańsk 2001, s. 337–342.

przechowywać zabezpieczone w parafii.”

Przepisy synodalne w szczegółach określają dwa aneksy: Statut Muzeum Diecezjalnego i Organizacja opieki nad sztuką.⁴¹

I Synod Diecezji Łomżyńskiej (1995–2005):

Kwestii ochrony zabytków poświęcono Instrukcję dotyczącą zabytków i budownictwa sakralnego. Zwrócono uwagę na konieczność inwentaryzacji, właściwej troski o obiekty i kwestię ich ubezpieczenia. Biskup Łomżyński zastrzega sobie wydanie zgody na wszelkie prace konserwacyjne.⁴²

I Synod Diecezji Białostockiej (1991–2000):

Dokumenty synodalne poświęcają ochronie zabytków kościelnych odrębny podrozdział księgi V – Zasady kultu chrześcijańskiego. W dziesięciu punktach (380–390) określono rolę i miejsce zabytku w działalności Kościoła, skonkretyzowano zasady postępowania wobec zabytków w zakresie administrowania i podejmowania działań konserwatorskich.⁴³

I Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005):

W statutach synod postanawia: Na terenie diecezji opolskiej szczególna troska o ochronę zabytków sztuki sakralnej oraz ich inwentaryzacja i gromadzenie spoczywa na Muzeum Diecezjalnym. (...)

W parafii szczególna odpowiedzialność za ochronę zabytków sztuki kościelnej spoczywa na proboszczach i rektorach kościołów. Postanowienia ustawy państwowej i prawa kościelnego o ochronie zabytków obowiązują ich w sumieniu, gdyż są wyrazem wspólnej troski obywatelskiej o ocalenie dziedzictwa narodowego (...)

Synod określa sposób ochrony zabytków poprzez dwa działania: inwentaryzację i zabezpieczenie. Zwraca też uwagę na konieczność uzyskania zgody kościelnych i państwowych służb konserwatorskich w podejmowanych przez administratorów działaniach. Zwrócono też uwagę objęcie ochroną otoczenia zabytkowych świątyń i cmentarzy, a także drzewostanu.⁴⁴

I Synod Diecezji Legnickiej (2007–2012):

Efektom prac synodu jest Instrukcja o normach postępowania w sprawach sztuki kościelnej określająca sposoby postępowania w dziedzinie ochrony zabytków (w szczególności p. 7–33).⁴⁵

I(XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej (2006–2012):

Przepisy odnośnie spraw dotyczących ochrony dziedzictwa zawarto w statutach w punktach 204–244, 253–254. Zwrócono w nich uwagę na znaczenie dóbr kultury, ich inwentaryzację oraz podkreślono znaczenie Wydziału Sztuki Kościelnej i Konserwacji i Archidiecezjalnego

⁴¹ Greniuk Franciszek (red.), *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001*, Kuria Diecezjalna, Zamość 2001, s. 154–155, 204–209.

⁴² Śliwkowski Tadeusz, Gawryś Sławomir, Krupka Jan (red.), *Zarządzenia posynodalne Biskupa Łomżyńskiego*, Łomżyńska Kuria Diecezjalna, Łomża 2011, s. 82–83.

⁴³ *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, Kuria Metropolitarna Białostocka, Białystok 2000, s. 50.

⁴⁴ *Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005). Statuty i aneksy*, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 2005, stat. nr 343–346, s. 139–141.

⁴⁵ *I Synod Diecezji Legnickiej (2007–2012)*, Legnica 2012, s. 212–221.

Konserwatora Zabytków jak organu wykonawczego Biskupa Warmińskiego.⁴⁶

Instytucje kościelne odpowiedzialne za ochronę w diecezjach w Polsce⁴⁷

Archidiecezja białostocka:

- Archidiecezjalna Komisja Sztuki Kościelnej oraz Konserwacji Zabytków.
- Archiwum i Muzeum Archidiecezjalne w Białymstoku.

Diecezja łomżyńska:

- Sekcja III Wydziału Ekonomiczno-budowlanego Kurii diecezjalnej, Sztuka sakralna, konserwacja zabytków i zbiory muzealne.
- Komisja ds. budownictwa sakralnego i kościelnego (2012–2017), przewodniczący Ks. Dariusz Dąbrowski.

Diecezja drohiczyńska:

- Diecezjalna Komisja Architektoniczno-Budowlana.
- Muzeum Diecezjalne

Archidiecezja częstochowska:

- Wydział Budownictwa i Sztuki Sakralnej Kurii archidiecezjalnej.
- Komisja ds. Budownictwa i Sztuki Sakralnej.
- Muzeum Zabytków Archidiecezji Częstochowskiej.

Diecezja radomska:

- Rada Artystyczno-Budowlana Diecezji Radomskiej przy Wydziale Ekonomicznym Kurii diecezjalnej (przewodniczący ks. prał. dr Wiesław Taraska)

Diecezja sosnowiecka:

- Komisja do spraw Sztuki Sakralnej, przewodniczący ks. Tomasz Zmarzły, równocześnie konserwator diecezjalny. Komisja posiada swój Statut oraz Instrukcję dotyczącą obiektów zabytkowych i budownictwa kościelnego diecezji sosnowieckiej.

Archidiecezja gdańska:

- Archidiecezjalny Konserwator Zabytków (ks. Adam Kołkiewicz).
- Muzeum Archidiecezjalne.

Diecezja pelplińska:

- Wydział Konserwatorsko-Budowlany Kurii diecezjalnej (dyrektor ks. Wincenty Pytlik).
- Komisja Konserwatorsko-Budowlana.
- Muzeum Diecezjalne.

⁴⁶ Nowak Władysław, Rabczyński Paweł, Świto Lucjan (red.), *I (XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej*, Wydział Duszpasterski Kurii Archidiecezji Warmińskiej, Olsztyn 2012, s. 59, 105.

⁴⁷ Dane pochodzą ze Schematyzmów i Roczników informacyjnych poszczególnych diecezji oraz informacji opublikowanych na stronach internetowych poszczególnych diecezji.

Diecezja toruńska:

- Wydział Konserwacji Zabytków Kościelnych Kurii diecezjalnej.
- Diecezjalny Konserwator Zabytków ks. Zbigniew E. Walkowiak.
- Muzeum Diecezjalne.

Archidiecezja gnieźnieńska:

- Referat konserwacji zabytków.
- Konserwator diecezjalny (ks. Jarosław Bogacz).
- Archidiecezjalna Komisja ds. Budowy i Konserwacji Kościołów i Budynków Kościelnych.
- Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej

Diecezja bydgoska:

- Muzeum Diecezji Bydgoskiej.

Diecezja włocławska:

- Wydział Ekonomiczno-Budowlany Kurii diecezjalnej.
- Konserwator diecezjalny (ks. Piotr Sierzchała).
- Komisja ds. Komisja ds. Sztuki, Budownictwa Sakralnego i Kościelnego.
- Muzeum Diecezjalne.

Archidiecezja katowicka:

- Archidiecezjalna Komisja Architektury i Sztuki Sakralnej.
- Konserwator archidiecezjalny (Ks. dr Leszek Makówka).

Diecezja gliwicka:

- Diecezjalna Komisja d/s Budownictwa Sakralnego i Kościelnego (Przewodniczący ks. dr Krystian Worbs).
- Sekcja Sztuki Sakralnej przy Wydziale Nauki i Kultury Chrześcijańskiej.
- Konserwator zabytków (Anna Szadkowska OV).

Diecezja opolska:

- Referat ds. Budownictwa Sakralnego i Kościelnego przy Wydziale Finansowo-Gospodarczym Kurii diecezjalnej.
- Diecezjalny Konserwator i Kustosz Zabytków (ks. Piotr Maniurka).
- Diecezjalna Komisja ds. Sztuki i Konserwacji Zabytków.
- Muzeum Diecezjalne.

Archidiecezja krakowska:

- Archidiecezjalna Komisja ds. Konserwacji Zabytków Kościelnych, Architektury i Sztuki Sakralnej.
- Archidiecezjalny Konserwator Zabytków (ks. dr Andrzej Józef Nowobilski).
- Muzeum Archidiecezjalne.

Diecezja bielsko-żywiecka:

- Diecezjalna Komisja Architektury i Sztuki Sakralnej.

- Diecezjalny Konserwator Zabytków, Wizytator parafii w zakresie spraw sztuki i architektury sakralnej oraz ochrony zabytków w diecezji bielsko-żywieckiej (ks. dr Szymon Tracz).
- Muzeum Diecezjalne.

Diecezja kielecka:

- Referat Budownictwa Sakralnego i Kościelnego Kurii diecezjalnej.
- Muzeum diecezjalne.

Diecezja tarnowska:

- Diecezjalny Konserwator Zabytków (ks. dr Piotr Drewniak).
- Muzeum Diecezjalne.
- Komisja Sztuki Kościelnej.

Diecezja lubelska:

- Archidiecezjalna Komisja Artystyczna.
- Archidiecezjalna Komisja ds. Budownictwa Sakralnego.

Diecezja sandomierska:

- Diecezjalny konserwator zabytków (ks. Andrzej Rusak).
- Diecezjalna Komisja Sztuki Sakralnej.
- Muzeum Diecezjalne.

Diecezja siedlecka:

- Dział Artystyczno-Architektoniczny przy Wydziale Ekonomiczno-Budowlanym.
- Diecezjalna Komisja Artystyczno-Architektoniczna.
- Muzeum Diecezjalne.

Archidiecezja łódzka:

- Komisja do Spraw Budowlanych i Konserwatorskich (przewodniczący ks. Ireneusz Kulesza).
- Muzeum Archidiecezji Łódzkiej.

Diecezja łowicka:

- Wydział Konserwatorsko – Budowlany Kurii diecezjalnej.
- Komisja ds. Konserwacji i zabezpieczenia zabytków bazyliki katedralnej w Łowiczu.

Archidiecezja poznańska:

- Wydział Ekonomiczno-Gospodarczy, Budownictwa i Ochrony Zabytków. Przy wydziale działają: Referat budowlany i konserwatorski, Referat konserwacji i renowacji katedry.
- Komisja budowlana i konserwatorska (przewodniczący bp Zdzisław Fortuniak).
- Komisja budowy i konserwacji organów i dzwonów.
- Muzeum archidiecezjalne.

Diecezja kaliska:

- Komisja Artystyczno-Budowlana.
- Pracownia Artystyczno-Konserwatorska Diecezji Kaliskiej.

- Muzeum Diecezji Kaliskiej.

Archidiecezja przemyska:

- Muzeum archidiecezjalne.

Diecezja rzeszowska:

- Wydział Architektury i Sztuki Kościelnej przy Kurii diecezjalnej.
- Diecezjalny Konserwator Zabytków (ks. Paweł Batory).
- Komisja ds. Architektury i Sztuki Kościelnej.

Diecezja zamojsko-lubaczowska:

- Komisja Artystyczno-Budowlana.
- Muzeum Diecezjalne.

Archidiecezja szczecińsko-kamieńska:

- Wydział Budowlany i Sztuki Kościelnej przy Kurii archidiecezjalnej.
- Diecezjalny Konserwator Zabytków (ks. Marek Cześnin).

Diecezja koszalińsko-kołobrzeska:

- Diecezjalny Konserwator Zabytków (ks. Henryk Romanik).
- Diecezjalna Komisja do Spraw Sztuki i Architektury Sakralnej.

Diecezja zielonogórsko-gorzowska:

- Biuro Diecezjalnego Konserwatora Zabytków (ks. Andrzej Ignatowicz).

Archidiecezja warmińska:

- Wydział Sztuki Kościelnej przy Kurii archidiecezjalnej.
- Archidiecezjalny Konserwator Zabytków.
- Archidiecezjalna Komisja ds. Budownictwa Sakralnego i Konserwacji.
- Muzeum diecezjalne.

Diecezja ełcka:

- Komisja ds. Architektury i Sztuki Sakralnej.

Diecezja elbląska:

- Diecezjalna Komisja ds. Budownictwa Kościelnego i Sztuki Sakralnej.
- Delegaci Biskupa Elbląskiego ds. Konserwacji Zabytków Kościelnych (ks. Marian Florek, ks. Grzegorz Wasowski, ks. Andrzej Starczewski).

Archidiecezja warszawska:

- Archidiecezjalny Konserwator Zabytków (ks. dr Mirosław Nowak).
- Komisja Architektoniczno – Artystyczna.
- Muzeum archidiecezjalne.

Diecezja płocka:

- Wydział Budownictwa i Sztuki Sakralnej Kurii Diecezjalnej Płockiej.
- Muzeum Diecezjalne.

Diecezja warszawsko-praska:

- Wydział Gospodarczo-Budowlany Kurii diecezjalnej.

Archidiecezja wrocławska:

- Komisja ds. Sztuki Kościelnej.
- Referat ds. Sztuki Sakralnej Wydziału Finansowo-Gospodarczego Kurii archidiecezjalnej.
- Muzeum Archidiecezjalne.

Diecezja legnicka:

- Referat ds. Sztuki Sakralnej.
- Diecezjalny Konserwator Zabytków (ks. Stanisław Szupieńko).

Diecezja świdnicka:

- Referat Sztuki Kurii diecezjalnej.
- Muzeum Diecezjalne.

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego:

- Muzeum Ordynariatu Polowego (oddział Muzeum Warszawy).

Zarówno zestawienie przepisów partykularnych, jak i powyższa struktura instytucji kościelnych pokazują, że problematyka ochrony zabytków jest wpisana w działania Kościoła w Polsce. Jej organizacja w poszczególnych diecezjach jest różna, jednakże zbieżna z powszechnymi przepisami i wytycznymi Konferencji Episkopatu Polski.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie wyodrębnia zabytków skaranych jako osobnej grupy zabytków. Włącza je w całości w prawodawstwo państwowe.⁴⁸ Nadrzędną instytucją wobec zabytków kościelnych jest więc właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków. Dlatego też działania kościelnych służb konserwatorskich w zakresie ochrony zabytków są podporządkowane państwowemu prawodawstwu i decyzji właściwych instytucji państwowych. Jaką więc rolę spełniają te służby i jakie miejsce mają i mieć powinny w dziedzinie ochrony?

1. Właściwy nadzór nad ochroną zabytków będących w posiadaniu Kościoła, który zgodnie z prawodawstwem kościelnym, powinien wyrażać się w:
 - Monitorowaniu stanu zachowania zabytków i klasyfikowaniu ich pod kątem potrzeb konserwatorskich;
 - Nadzorze w zakresie właściwego zabezpieczenia obiektów, przechowywania i użytkowania;

⁴⁸ Zob. Maj Zbigniew, Zabytki sakralne w prawie kościelnym i państwowym i ich wzajemne relacje, w: Perkowski Jan, Więcek Bogusław, Konferencja Krajowa „Potrzeby Konserwatorskie Obiektów Sakralnych na przykładzie makroregionu łódzkiego – stan, zagrożenia i możliwości przeciwdziałania”: Łódź, 9–10 grudnia 2005 r., Wydawnictwo Bernard Cichosz 2005, s. 91.

- Doradztwie administratorom kościołów i obiektów sakralnych (księża proboszczowie, rektorzy kościołów) w kwestiach prawodawstwa, podejmowania prac, doboru materiałów, wyboru wykonawców itp.;
 - Nadzorze nad stosowaniem współczesnych form sztuki w obiektach zabytkowych;
 - Opiniowaniu projektów prac remontowych i konserwatorskich;
 - Uczestnictwo w procesie odbioru prac konserwatorskich.⁴⁹
2. W odpowiedzi na liczne postulaty zawarte w zarządzeniach zarówno Stolicy Apostolskiej, jak i Konferencji Episkopatu Polski (szczególnie dokumentu Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej) prowadzenie szczegółowej inwentaryzacji zabytków sakralnych, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych, określenie ich wartości historycznej i artystycznej oraz stanu zachowania. Warto byłoby, aby przynajmniej część inwentarzy wydawana była w formie katalogów.
 3. Nadzór i zabezpieczenie obiektów wycofanych z kultu. Gromadzenie ich w formie kolekcji w muzeach diecezjalnych i nadzór nad nimi.
 4. Organizowanie badań naukowych zabytków i udostępnianie obiektów dla zewnętrznych badań naukowych.
 5. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach sakralnych; organizacja konferencji, sympozjów, wydawnictwa o dziedzictwie historycznym czy artystycznym danej diecezji.

⁴⁹ Wymienione działania należą do podstawowych obowiązków kościelnych instytucji zajmujących się ochroną zabytków i wynikają z przepisów i zaleceń kościelnych. Należy jednak przyznać, że w poszczególnych diecezjach działania te były i są różnie realizowane. Nie zawsze też administratorzy obiektów sakralnych podejmują odpowiednią współpracę z diecezjalnymi służbami konserwatorskimi.